

АБ СТАНЕ І ЗАДАЧАХ НАВУКОВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯУ ПА РАСЛІНАВОДСТВУ І ЗЕМЛЯРОБСТВУ

Разглядаць вынікі нашай работы немагчыма ў адрыве ад тых працэсаў, якія адбываюцца ў грамадстве. Сучасны крызіс распаўсюджаецца на эканамічную, палітычную, ідэалагічную і маральна-этычную сферы. Ён як у люстэрцы адбіваецца і ў сельскай гаспадарцы, і ў навуцы. Дэклараваныя рэформы ў сельскай гаспадарцы неапраўдана зацягваюцца. Як паказала канферэнцыя, якая адбылася ў Міністэрстве сельскай гаспадаркі і харчавання, да цяперашняга часу адсутнічае дакладная канцэпцыя іх ажыццяўлення, дзе былі б вылучаны прыярытэтныя і другарадныя, агульнадзяржаўныя і рэгіянальныя, блізкія і доўгатэрміновыя задачы. Гэта ставіць пад сумненне эфектыўнасць і хуткую рэалізацыю аграрнай рэформы. У той жа час, нягледзячы на існуючы хаос у эканоміцы, неабходна тэрмінова вызначыць прыярытэтнасць праблем, якія патрабуюць дзяржаўнай падтрымкі, ад якіх залежыць аднаўленне страчаных пазіцый у сельскай гаспадарцы і яе будучае.

На наш погляд, у першую чаргу трэба прыпыніць зніжэнне ўрадлівасці глебы, забяспечыўшы працаздольнасць меліяратыўных сістэм, каб не страціць 2,7 млн га меліяраваных зямель, на якія выдаткаваны мільярды даперабудовачных рублёў. Неабходна захаваць навукова абгрунтаваную сістэму вапнавання кіслых глебаў, сістэму земляробства, севазвароты, ахову раслін. Зніжэнне аб'ёмаў унясення арганічных і мінеральных угнаенняў, закінутасць меліяратыўных сістэм, парушэнне схемы вапнавання ўжо прывялі ў шэрагу раёнаў і гаспадарак да дэфіцыту гумусу, павелічэння колькасці кіслых глебаў, парушэння воднага рэжыму. Замена ўзворвання са зваротам пласта без папярэдняй падрыхтоўкі на паверхневыя апрацоўкі садзейнічае назапашванню глебавых патагенаў, насення пустазелля і павышэнню долі шкоднага карэнішчавага пустазелля. Рэальна дапусціць, што аб'ём вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі можна аднавіць за некалькі гадоў, а на аднаўленне зямлі патрабуюцца дзесяцігоддзі.

Калі рэфармуецца ўся краіна, павінна рэфармавацца і навука. Пытанне ў тым, як і ў якім кірунку. Пры недахопе сродкаў у першую чаргу ўзнікае меркаванне: ці не вельмі многа ў нас навукі і нават з'явіўся тэзіс аб тым, што аграрная навука ў Беларусі ў час існавання Савецкага Саюза была створана для навуковага забеспячэння Заходняга рэгіёна СССР. Да развалу Савецкага Саюза ў Беларусі было толькі тры Усеаюзныя інстытуты: БелНДІ меліярацыі, ЦНДІМЭСГ і ВНДІТІМЖ, якія вырашалі задачы галоўным чынам для Беларусі. У цяперашні час колькасць навуковых супрацоўнікаў гэтых інстытутаў скарачана больш чым у 2—3 разы. Штаты навукова-даследчых інстытутаў Акадэміі аграрных навук знаходзяцца ўжо на крытычным узроўні.

На наш погляд, рэфармаванне навукі павінна ісці ў першую чаргу па шляху стварэння новых малазатратных, рэсурсаашчадных тэхналогій, сартоў, парод, узораў машын і г. д., якія забяспечаць харчовую і сыравінную незалежнасць краіны і канкурэнтаздольнасць нашай прадукцыі на знешнім рынку. Гэтага можна дасягнуць за кошт асваення сучасных метадаў атрымання новай навуковай прадукцыі, у прыватнасці ўключэння ў селекцыю дасягненняў генетыкі, такіх, як рэканструкцыя геномаў раслінаў на аснове метадаў геннай інжынерыі, аддаленай, міжвідавой і міжродавай гібрыдызацыі, стварэння банку генетычнага матэрыялу, культываванне органаў, тканак і клетак, распрацоўка і канструяванне мадэляў прадукцыйнасці раслінаў, дыстанцыйнай дыягнастыкі хімічнага саставу глебаў з сістэмай машын для аўтаматычнага ўнясення нехапаючых элементаў жыўлення, новых аналітычных метадаў — імунаферментнага, імунафлуарэсцэнтнага, геннай дактыласкапіі і г. д. Гэтыя задачы могуць вырашаць нашы кадры, якія пакуль інтэлектуальна не ўступаюць заходнім вучоным, але могуць вырашаць іх толькі пры адпаведным фінансавым, навукова-тэхнічным і прыборным забеспячэнні, які на захадзе называецца «good laboratory practice» — «вышэйшая лабараторная дзейнасць» і карыстаецца асаблівым даверам міжнародных аналітычных цэнтраў.

Напрыклад, на ажыццяўленне прапанаванай Міністэрствам сельскай гаспадаркі, рыбалоўства і навакольнага асяроддзя Нідэрландаў задачы па зніжэнні выкарыстання пестыцыдаў у раслінаводстве (у 1990 г. там выкарыстоўвалася ў сярэднім звыш 20 кг пестыцыдаў на 1 га) дзяржава выдзеліла 1,3 млрд дал. ЗША. За 4 гады колькасць пестыцыдаў плануецца зменшыць на 38% без зніжэння вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі. Нашы ж спробы захаваць эфектыўнасць сельскай гаспадаркі без надзейнага матэрыяльнага забеспячэння прыводзяць толькі да з'яўлення недастаткова навукова абгрунтаваных рэкамендацый.

Якая сітуацыя ў аграрнай навукі? Што ж маюць нашы навуковыя ўстановы? Амаль поўнае адключэнне ад інфармацыйнай базы найбольш развітых заходніх краін і нават абмежаваная колькасць інфармацыі з Расіі, іншых краін СНД, маральна і фізічна застарэлае абсталяванне і прыборы, жорсткі дэфіцыт рэактываў, зношаную малагабарытную тэхніку і халодныя памяшканні. Навуковыя супрацоўнікі практычна пазбаўлены магчымасці стажыроўкі ў лепшых замежных навуковых цэнтрах. Пры такім становішчы ў навуцы дэградуюць наяўныя высокакваліфікаваныя кадры, а моладзь на парадак ніжэй, чым калегі на Захадзе. У часы Савецкага Саюза гэтыя недахопы былі не такія прыкметныя, паколькі існавалі Усесаюзныя інстытуты, якія, маючы сучасную прыборную і тэхнічную базу, маглі праводзіць фундаментальныя і тэарэтычныя даследаванні, і такім чынам можна было кампенсаваць нашы недапрацоўкі. У цяперашні час вучоныя Беларусі павінны самі займацца і фундаментальнымі, і пошукавымі, і прыкладнымі праблемамі. Калі мы не зможам сфарміраваць сучасную навуку, а застанемся на правінцыяльным узроўні, то і сельскагаспадарчая вытворчасць не зможа падняць свой узровень, а рэспубліка пападае не толькі ў навукова-інфармацыйную, тэхналагічную, але і харчовую залежнасць. Ні адна краіна не аддаць нам дабравольна і бясплатна ні сарты, ні тэхналогіі, ні машыны.

Увосень прошлага года ў Аддзяленні земляробства і раслінаводства зафіксавана надзвычайная падзея: адключыў ацяпленне галоўнага корпуса флагман аграрнай навукі Інстытут земляробства і кармоў, перамясціўшы свае 500 з лішкам чалавек у два дзесяткі пакояў, г. зн. фактычна прыстанавіў работу, паколькі лабараторнае абсталяванне і хімічныя рэакцыі на марозе не працуюць. Фітатрон адключаны ўжо не адзін год. Задаём пытанне, якую навуковую работу можа праводзіць інстытут, які цалкам пазбаўлены вытворчых плошчаў для лабараторных даследаванняў. Гэты выпадак названы надзвычайнай падзеяй, але надзвычайнай падзеяй гэта не стала ні для Прэзідыума ААН, ні для МСГіХ, ні для Ка-

бінета Міністраў. Усе арганізацыі, якія адказваюць за аграрную навуку, як быццам бы і не прыкмецілі гэтай надзвычайнай падзеі.

Кіраўнікі Акадэміі аграрных навук і навукова-даследчых інстытутаў ужо неаднаразова звярталіся да ўрада аб вызваленні навукова-даследчых інстытутаў ад камунальнай гаспадаркі. Напрыклад, страты БелНДІ аховы раслін у 1995 г. ад утрымання жылля і камунальнай службы складуць 2 млрд. 140 млн руб., а выдзелена інстытуту на ўсе выдаткі ад ААН усяго 2 млрд. руб. Навукова-даследчыя інстытуты працягваюць плаціць 11 відаў падаткаў. Калі Міністэрства фінансаў не можа выдзеліць дастатковую колькасць сродкаў на ўтрыманне навукі, то хаця б аслабіла жорсткую фіскальную палітыку ў адносінах да яе.

Жабрацкае матэрыяльнае забеспячэнне пры зніжэнні запатрабаванняў грамадствам навуковай прадукцыі падарвалі прэстыж навукі. Не садзейнічае ўмацаванню маральнага духу навуковых супрацоўнікаў і пастаянная пагроза скарачэння, аб'яднання, ліквідацыі, і ўсё гэта на фоне экспаненцыяльнага росту ў рэспубліцы кіраўніцкіх кадраў.

Гістарычны вопыт сведчыць аб тым, што ўсе цывілізаваныя краіны, якія апынуліся ў складанай эканамічнай сітуацыі, выходзілі з яе за кошт распрацоўкі і ўкаранення новых тэхналогій. Наша рэспубліка не павінна быць выключэннем, тым больш што, на наш погляд, за кошт пад'ёму сельскай гаспадаркі яна зможа падняць і ўсю народную гаспадарку. Абавязковай умовай гэтага могуць быць толькі высокакваліфікаваныя кадры, аснашчаныя сучаснымі прыборамі і інструментарыем.

Акрамя пытанняў, вырашэнне якіх мы адрасуем ураду, ёсць і тыя, якія навука павінна вырашаць сама пры рэфармаванні палітычнага і эканамічнага ўладкавання краіны.

У прыватнасці, не сакрэт, што ў цяперашні час рэзка знізіўся попыт на навуковую прадукцыю і ў сувязі з гэтым назіраецца апераджальны рост навуковых відаў. Гэта звязана не толькі з дэфіцытам сродкаў у калгасаў і саўгасаў, але і неабходнасцю фарміравання новага інфармацыйнага асяроддзя, псіхалагічнай перабудовы спажывоў навуковай інфармацыі, якую яны атрымлівалі раней бясплатна, а цяпер за яе павінны плаціць. Таму з паглыбленнем аграрнай рэформы неабходна карэнным чынам змяніць успрымальнасць да навукова-тэхнічнай інфармацыі ўсіх катэгорый патэнцыяльных спажывоў, распрацаваць азначныя паказчыкі прадукцыі аграрнай навукі, вызначыўшы навукаёмістасць і таварныя якасці выходнай прадукцыі навуковых устаноў. Пры гэтым, ацэньваючы навукова-тэхнічную прадукцыю як тавар, не трэба праводзіць механічную аналогію з матэрыяльнай вытворчасцю, паколькі навуковая прадукцыя перадаецца спажывоўцу ў карыстанне, а не ў поўнае ўладанне.

Відань, у Акадэміі аграрных навук або пры Міністэрстве сельскай гаспадаркі і харчавання трэба арганізаваць аналітычна-інфармацыйную службу, даручыўшы ёй фарміраванне інфармацыйнага банку даных аб навуковай прадукцыі. Навуковыя веда як тавар могуць паступаць у рыначнае асяроддзе ў двух варыянтах:

1. У выглядзе створанай навукова-тэхнічнай прадукцыі як выніку ўжо завершанай навукова-даследчай і доследна-канструктарскай работы з інфармацыяй аб яе тэхніка-эканамічных і іншых паказчыках.

2. У выглядзе прапановы аб правядзенні даследчай і доследна-канструктарскай работы з указаннем канкрэтных вынікаў, якія могуць быць дасягнуты.

Усведамленне навуковымі супрацоўнікамі неабходнасці фарміравання сваіх навуковых ідэй і вынікаў як рыначнага прадукту падніме іх адказнасць за атрыманне і афармленне канечнага выніку.

Такія сістэмы перадачы навуковых ідэй у вытворчасць ужо даўно існуюць у заходніх краінах і іх вопыт мэтазгодна перанесці ў нашу краіну.

Падводзячы вынікі сказанаму, уносім шэраг прапаноў для рашэння ўрадавых органаў:

1. Вызваліць навукова-даследчыя ўстановы ад утрымання аб'ектаў сацкультбыту і камунальных службаў.

2. Аслабіць падаткавы прыгнёт, пакінуўшы толькі падатак на прыбытак.

3. Разгледзець пытанне аб магчымасці прыватызацыі навукова-даследчых інстытутаў.

Для рашэння на Прэзідыуме ААН:

1. Перагледзець працэдуру гадавых справаздач НДУ, праводзячы іх у выглядзе навуковай сесіі з запрашэннем вытворцаў.

2. Змяніць сістэму бюджэтнага фінансавання.

3. Увесці кантрактную сістэму ў інстытуце не толькі для дырэктароў, але і ўсіх кіраўнікоў падраздзяленняў.